

CONTRIBUȚII ETNOLOGICE LA STUDIUL RĂZBOIULUI PENTRU INDEPENDENȚĂ

de ION DRĂGOESCU

Izvor de cercetare mai puțin abordat în trecut de etnologi¹, materialul etnologic² confirmă și completează documentele istorice. Tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia că „leagăn al tradițiilor și al artei minunate a poporului, țărănimea este creatoarea comorilor poeziei populare, «a Mioriței» doinelor și baladelor. În furtunile veacurilor, țărănimea a rămas neclintită, păstrînd și dezvoltînd limba strămoșilor, obiceiurile, portul național, conservînd nealterate marile calități ale poporului român: hărnicia și omenia, vitejia și dîrzenia“³. De altfel, folclorul de epocă consemnează scopul tematic de perspectivă al mărturiilor istorice atunci cînd vorbește: „cîntecul tot se spune / istorie românească / copii ca să citească“⁴. De altfel, mulți istorici au înțeles acest scop al consemnărilor și tradițiilor și au folosit aceste documente: Gr. Ureche⁵, M. Costin⁶, C. Cantacuzino⁷,

¹ Etnologii încă nu au tratat în suficientă măsură toate problemele posibile ale domeniului. În numele „specializării“ unii cercetători insistă asupra unor probleme nu întotdeauna cele mai necesare. Alții, cercetează probleme la modă. Am avut o perioadă cînd mai toți etnologii se ocupau de păstorit, apoi unii s-au orientat spre mitologie, unele capitole dintre care și etnoistoria fiind neglijate, așa cum se va constata și în bibliografia citată.

² Sub acest raport războiului pentru independență a fost cercetat, practic, abia în ultimii ani. Vasta bibliografie Romînia în războiul pentru independența națională 1877—1878. Contribuții bibliografice de Ilie Ceaușescu și Vasile Mocanu, Edit. Militară, București 1972, nu consemnează în cele 1353 titluri nici un studiu consacrat cercetării etnologice al istoricului eveniment, dovadă că acest moment nu a fost în atenția etnologilor. Fără a pretinde că epuizăm incursiunea bibliografică, notăm cîteva culegeri de folclor, care ne-au ajutat în investigația noastră: Oșteanu român, colecțiune de cîntece ale rezbelului româno-turc din 1877—1878, a apărut în 10 ediții în Editoria Librării — editori Filip-Lazăr & Comp. Craiova, 1893, o modestă culegere, necunoscută și nefolosită de cîntece, parte din folclorul național. Amintim de asemenea replica sa contemporană a lui Aurelian I. Popescu, Războiul pentru independență în viziunea populară, o culegere masivă, sistematică, cu texte rigurose selectate. Ea înlesnește mult munca de cercetare, deși este încă incompletă, apărută recent în Edit. Scrisul românesc, Craiova, 1976. Adrian Fochi este autorul singurului studiu tematic, competent în Relațiile româno-bulgare de-a lungul veacurilor (sec. XII—XIX), în vol. Studii, I, editat de Institutul de studii sud-est europene al Academiei R.S.R., București, 1971; T. Virgolică include capitolele ecourile folclorice ale războiului de independență în volumul Ecourile literare ale cuceririi independenței naționale. Edit. Eminescu, București, 1976; Emilia Comișel, Războiul de independență oglindit în cîntecul popular, „Muzica“, nr. 5, 1967; Gh. Ciobanu, Din Cîntecul lui 77, „Muzica“, nr. 5, 1967, lucrări care ar merita să fie incluse într-o antologie etnologică. Se mai află material documentar valoros în: I. A. Zanne, Proverbele românilor, vol. VI și IX, București, 1901; Al. Vasiliu, Cîntece, urături și bocete ale poporului, București, 1909; Ilarion Cocisiu, Cîntece populare românești, București, 1960; G. Alexici, Texte din literatura populară română, I, Budapesta, 1899, II, București, 1960; Tache Papahagi, Graul și folclorul maramureșan, București, 1925; C. Rădulescu-Codin, Cîntece de război zise de flăcăi și fețe între anii 1914—1919, București, 1919; G. Ș. Dumitrescu-Bistrița, Cîntece din folclor, Craiova, 1960; Gh. Ciobanu și V. D. Nicolescu, 200 cîntece și doine, ediția a II-a, București, 1963; Vasile Bologa, Poezii populare din Ardeal, Sibiu, 1936, precum și răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hașdeu și N. Densușianu, conservate la Biblioteca Academiei Române.

³ Nicolae Ceaușescu, Romînia pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste, vol. 1, Edit. Politică, București, 1966, p. 278.

⁴ Aurelian Popescu, Războiul pentru independență în viziunea populară, Scrisul Românesc, Craiova, 1976, p. 206.

⁵ Gr. Ureche (1560—1647), Letopiseșul Țării Moldovei.

⁶ M. Costin (1633—1691), Letopiseșul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace, Viața lumii, De neamul mîldovenilor, iar în limba polonă: Cronica țărilor Moldovei și Munteniei, Istoria în versuri polone despre Moldova și Țara Românească.

⁷ C. Cantacuzino (1650—1716), Istoria Țării Românești dintru început.

Fig. 1 — Dorobanț, sculptură populară pe lemn; foto I. I. Drăgoescu.

I. Neculce⁸, D. Cantemir⁹, I. Monorai¹⁰, G. Barițiu¹¹, N. Bălcescu¹², V. A. Urechia¹³, A. D. Xenopol¹⁴, Gr. Tocilescu¹⁵, T. V. Păcățan¹⁶, D. Onciul¹⁷, N. Iorga¹⁸, C. Giurescu¹⁹, I. Lupăș²⁰. În zilele noastre C. C. Giurescu, Ștefan Pascu, Dinu Giurescu și A. Pănoiu apelează cu mult succes la colaborarea interdisciplinară. La exemplul războiului pentru neatîrnare, pe care-l tratăm în contextul general al luptei poporului român pentru independență, investigația interdisciplinară ne permite unele constatări și concluzii de interes etnoistoric.

1. O primă constatare este aceea că în conștiința tradițională românească lupta seculară pentru libertate și apărarea ființei naționale s-a identificat întotdeauna cu lupta de eliberare socială. „Turcu de e turc și tot te lasă mai întâi să mănîncei”²¹ — reproșa țăranul arendașului; „ne plîngem de turci și de creștini nu putem scăpa”²² — zicea românul ignorînd apartenența confesională a acelor ce-l exploatau; „e mai rău ca în vremea turcului”²³ exclama săteanul pentru a sublinia sintetic dubla exploatare națională și socială care

⁸ I. Neculce (1672—1745), *Letopiseșul Țării Moldovei de la Dabija Vodă pînă la Ioan-vodă Mavrocordat, O samă de cuvinte*.

⁹ D. Cantemir (1673—1723), *Incrementa atque decrementa Aulae Othomanicae* (Creșterea și descreșterea curții otomane); *Hronicul vechimii româno-moldo-vlahilor*; *Descriptio Moldaviae* (Descrierea Moldovei); *Istoria ieroglifică*; *Divanul, sau gilceava înțeleptului cu lumea, sau giudeșul sufletului cu trupul*; *Viața lui Constantin Cantemir*.

¹⁰ Ion Monorai (Popa Iancu Mărădineanu) (1756—1836) a lăsat o cronică, în manuscris, cunoscută de mulți oameni de știință.

¹¹ G. Barițiu (1812—1893), *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă*.

¹² N. Bălcescu (1819—1852), *Cuvînt preliminaru despre izvoarele istoriei românilor*; *Despre starea soșală a muncitorilor plugari în Principatele Române în deosebite timpuri*; *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul*.

¹³ V. A. Urechia (1834—1901), *Istorie a românilor*.

¹⁴ A. D. Xenopol (1847—1920), *Teoria lui Roesler, Istoria românilor din Dacia Traiana, Principiile fundamentale ale istoriei*.

¹⁵ Gr. Tocilescu (1850—1909), *Dacia înainte de romani, Materialuri folcloristice*.

¹⁶ T. V. Păcățan (1852—1941), *Cartea de aur sau luptele naționale ale românilor de sub Coroana Ungară*.

¹⁷ N. Iorga (1871—1940), *Generalități cu privire la studiile istorice, Documente privitoare*

la istoria românilor, Acte și fragmente cu privire la istoria românilor, Istoria armatei românești, Istoria românilor.

venea fie din partea străinilor, fie din partea boerilor și a bisericii. „Binele l-o luat turcul“, „Dreptatea s-o dus de cînd turcii“, „Dreptatea a luat-o turcu“, „Dreptatea s-a dus de cînd turcu“, zicea omul necăjit de nedreptatea „rumano-fanarioților“²⁵ numiți în folclor și „boerii divanului/hojii Țarigradului“²⁶. Un luptător, amintindu-și de acele vremuri, exclamă: „Doamne, multă greutate era pe acel timp, căci așa cum zice proverbul că Dumnezeu să ne păzească de mînia sa cerească și de sila împărătească, căci numai acestea sînt cele mai grele și de nesuportat în lumea asta“²⁷. În timpul luptei, atunci cînd omorau un muftiu²⁸, un luptător precizează că el s-a luptat cu „cerchezii și sultanii“²⁹, deoarece „domnii-s domni și nu vor pace“³⁰. Aceste citate trădează conștiința țăranelor române despre cei care le trimeau la luptă.

2. Bejenia, cunoscutul mijloc de luptă națională și socială, atunci cînd forțele erau inegale a generat narațiuni deosebit de semnificative: „Turcii să fie afară și tot nu-i auzi“, „A venit turcii“, „Parcă-l gonesc turcii“, fuge „de parcă l-au luat turcii la goană“, stai că „doar nu vin turcii“³¹ s-au „Ho, stai că nu vin turcii“³².

3. Lupta pentru independență a creat figuri de eroi legendari. Aceasta s-a realizat pe trei căi distincte: a) evocarea gloriei străbune; b) în folclorul vechi eroul de epocă este înlocuit cu un nume nou îndrăgit, care s-a evidențiat în luptă și c) apare folclorul nou, specific evenimentului care consențează, în cazul de față, lupta pentru independența națională și socială. În mod tradițional despre un astfel de luptător în toate timpurile s-a vorbit că-i „din neamul Buzeștilor“³³, sau al Căpleștilor³⁴. Este interesantă și evoluția etnopsihologică a ideii despre preotul de țară care, așa cum constată K. Marx, la noi, în trecut, „împărtășește viața și havelele țăranilor“, iar „În 1848 el a luptat cot la cot cu țăranul“³⁵. Popa Stoica, din părțile Romanaiilor, a lăsat, la timpul său, biserica și a încins sabia, ajungînd unul dintre cei mai ageri căpitani ai lui Mihai Viteazul. Despre el a rămas dictonul: „Înainte, popo Stoico“³⁶, care se zice spre îndemnare la luptă. Pentru clericul care ar fi mai bun pentru armată, decît pentru biserică se spune că parcă este „popa Stoica din Fărcaș / care sare șapte pași“³⁷. Cîntîndu-i vitezile și luînd atitudine

¹⁸ D. Oncul (1856—1923), Teoria lui Roesler. Studii asupra stăruinței românilor în Dacia Traiană, Radu Negru și originea Principatului Țării Românești, Idela tatnății și a unității naționale, Tradiția istorică în chestiunea originilor române, Originea Principatelor Române.

¹⁹ C. Giurescu (1875—1918), Contribuțiuni la studiul cronicelor muntene, Contribuțiuni la studiul cronicelor moldovene, Vechimea rumântei în Țara Românească și legătura lui Mihai Viteazul, Despre rumânt, Despre boeri.

²⁰ I. Lupaș (1880—1965), Studii istorice.

²¹ I. A. Zanne, Proverbele românilor, vol. VI, Edit. Librăriei Sococ, București, 1901, p. 417.

²² Ibidem, p. 412.

²³ Elle Cristea, Proverbe, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1901, p. 147.

²⁴ I. A. Zanne, op. cit., p. 413.

²⁵ K. Marx, Însemnări despre românt, Edit. Academiei, București, 1964, p. 123.

²⁶ I. A. Zanne, op. cit., p. 420.

²⁷ A. I. Popescu, op. cit., p. 149.

²⁸ Ibidem, p. 125.

²⁹ Ibidem, p. 222.

³⁰ Ibidem, p. 248.

³¹ I. A. Zanne, op. cit., p. 421.

³² Acest aspect este magistral tratat de G. Coșbuc în momentul în care „poetul țăranimii“, descriînd o retragere turcească, notează:

Ce fugiți, ca-n groaza furcii?
Nu vă vin din urmă turcii!
Stați și dați-ne tutun.

El, de stat, n-au stat nici unul
Dar ne-au azvîrlit tutunul,
C-așa-t turcul suflet bun.

(G. Coșbuc, Poezii, Edit. Eminescu, București, 1972, p. 251).

³³ I. A. Zanne, op. cit., p. 29.

³⁴ Ibidem, p. 38.

³⁵ K. Marx, op. cit. p. 141.

³⁶ I. A. Zanne, op. cit., p. 327.

³⁷ Ibidem, p. 326.

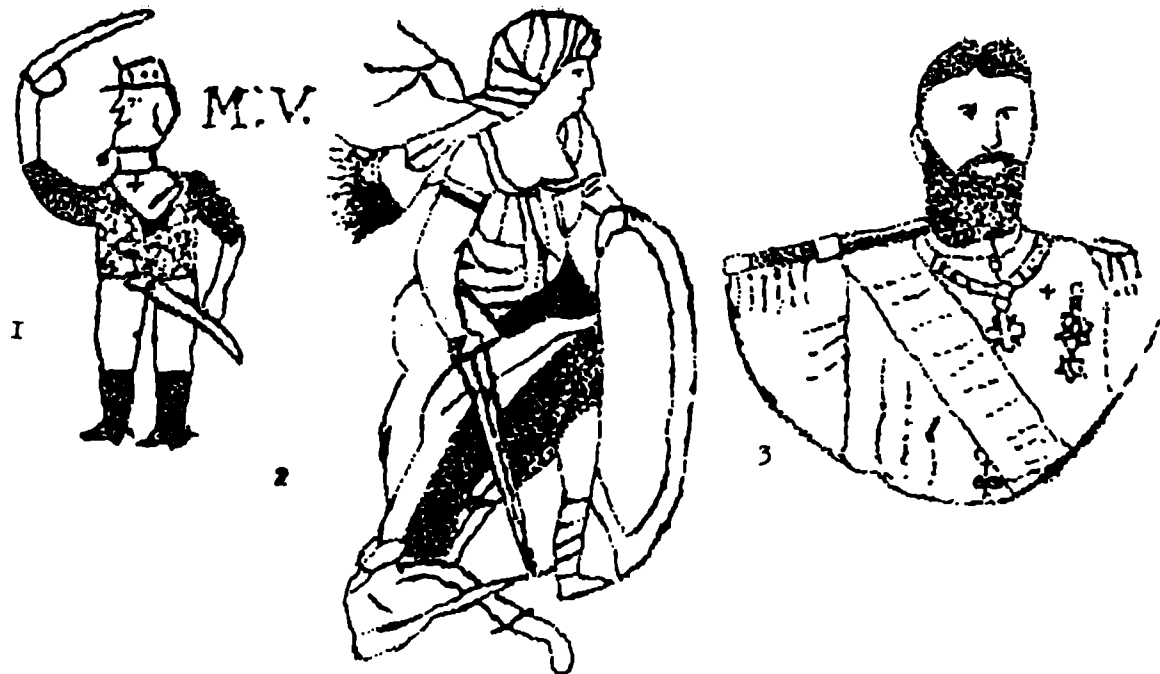

Fig. 2 — Tatuaje de epocă : Mithai Viteazul în uniformă de dorobanț; desen alegoric personificând România trecînd Dunărea; principele Carol; desene de Titina Rădulescu (după N. Minovici).

față de cișligul său din trecut, fără meserie, fără muncă, din vechea ci profesie poporul zice :

„Popa Stoica din Făreăș	Taic turci cite o mic
Cares sare șapte pași ;	Și tătari nu se mai știe.
Hoțu Fărcășenilor	A lăsat toaca netocată,
Știe seama oștilor	Leturghia necintată
Măre și-a războaielor ;	Și-a plecat la război să-mi bată.
Că s-a lăsat de popie	A lăsat ciocanele
Și de sfinta leturghie	Și a îndrăgit pistoalce“ ³⁹ .
Și a intrat în miliție.	

sau

„Radu din Calomfirești / Smeul Țării Românești“³⁹.

Despre mobilizarea generală a maselor împotriva stăpînirii otomane amintim o suită de căpitani de oști, apelînd numai la o singură baladă închinată lui Mihai Viteazul : „Căpleștii d-umîndoi“, „Buzesții cite-și trei“, „popa Stoica din Făreăș“, „Niță căpitanul / care a stăpînit divanul“, „Radu Calomfirescu și sluga sa Nedea“⁴⁰. Aceștia sînt încadrați perfect în tradiția populară, care păstrează și amplifică rolul lor.

Dintre domnitori amintim în special pe Ștefan cel Mare, care este considerat „Viteaz ca un leu“⁴¹. Ba chiar mai mult, deoarece de el se tem nu numai lupul, ursul, ba și chiar leul. Sintetizînd năzuințele multimilenare de unitate națională și independență a poporului român, același domnitor este socotit „vodă peste țara Moldovei“ sau „împărat mare și fără seamă“⁴². Culegerea din care cităm este cu atît mai valoroasă, cu cît acest material a fost cules la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea „Din întreg Ardealul și o parte a Ungariei“⁴⁴, iar românii transilvăneni îl considerau pe Ștefan cel Mare „Crai peste întreg pămîntul Ardealului“⁴⁵ — prin aceasta aducîndu-se noi dovezi despre dorințele acestora de Unire cu „Țara“. Poporul îl consideră și un prestigios organizator, deoarece „cît ai bate din păuni își adună o oaste de era negru pămîntu și porni la luptă“⁴⁶. Oștenii lui erau „Oșteni, copiii tot unul și unul, înalți, peptoși și curajoși de n-aveau samăn în lumea întregă“⁴⁷. Aceștia „în vremuri de reșmeliță s-au purtat vitejește, iar în vremea de luptă s-au arunca asupra pizmașului cum să aruncă lupul în mijlocul turmelor ciobănești, fără a-i fi frică că i se va întîmpla vreo nenorocire“⁴⁸. Ei „arătau că nu-s mămăligi, căci pe care cum îl ajungeau cu buzduganul nu mai vedea soarele“⁴⁹. Nu vom insista în mod deosebit în amănute asupra personalității lui Mihai Viteazul și a rolului memoriei sale în mobilizarea maselor la luptă, deoarece am făcut-o cu altă ocazie⁵⁰. Observăm însă că de obicei cei doi domnitori sînt adesea amintiți împreună în tradiția poporului nostru. Aceste figuri legendare sînt evocate și în aluziile directe de la începutul războiului de independență și chiar în timpul luptelor : „Trecuseră mai mult

³⁸ *Ibidem*, p. 326—327. În analiza materialului despre acest personaj, vezi și variantele toclorice referitoare la Radu Calomfirescu.

³⁹ I. A. Zanne, op. cit., vol. IX. p. 263.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 39—10.

⁴¹ T. A. Bogdan, Ștefan cel Mare. Tradiții, Legende, Balade, Ed. Librăriei Clurcu, Brașov, 1904, p. 8.

⁴² *Ibidem*, p. 10—11.

⁴³ *Ibidem*, p. 23 și 24.

⁴⁴ *Ibidem*, p. I.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 21.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 22.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 16.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 13.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 23.

⁵⁰ I. Drăgoescu, *Consemnări și tradiții privind personalitatea lui Mihai Viteazul, R.E.F.*, 2, 1976 ; *idem*, *Contribuții etnologice privind evocarea gloriei străbune în războiul pentru independență (mss.)* ; *idem*, *Contribuții etnologice la studiul trecerii Dunării la 1877 (mss.)*.

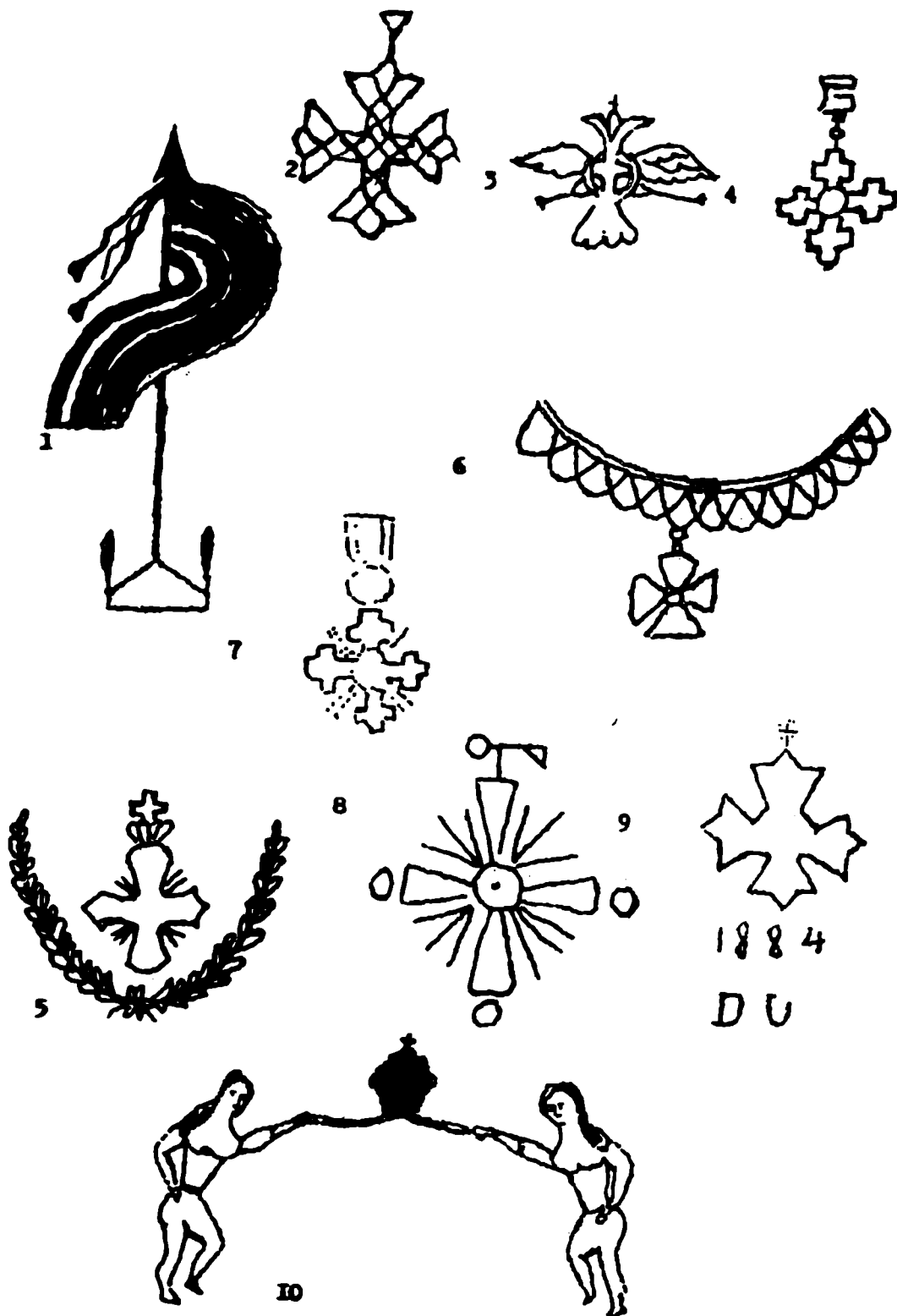

Fig. 3 — Tatuaje de epocă : 1) steagul pe redută; 2—9) decorații ; 10) desen alegoric reprezentând Principatele Unite ; desene de Titina Rădulescu (după N. Minovici).

decît zeci de ani de cînd națiunea română părea a nu mai prețui calitatea-i războinică : Ștefan și Mihai, Războenii și Călugărenii erau ai trecutului și inamicii micului popor de la Dunăre se grăbeau a proclama, cu tonul care se impune numai prin zgomotul ce-l face, că vitejii care se zic încă români, după secolii de încercări nenorocite și care din singele lor au făcut o stavilă trufiei musulmane au pierit⁵¹, descriind jertfa supremă a col. Ipătescu, sold. Grigore Ioan, a maiorului Șonțu și a lui Valter Mărăcineanu, considerați „nemuritori” „bravi între bravi”⁵². Autorul anonim din „Dorobanțul” ține să adauge că luarea Griviței „arată celor necredincioși că sentimentele trecutului și-au dat roadele : următorii lui Ștefan și Mihai sînt tot atît de demni de dinși, cît și aceștia de Traian și Decebal”⁵³. Sînt evocate și invocate și alte căpetenii ale luptei naționale pentru independență, ca Tudor Vladimirescu care n-a ținut socoteală „nici de turci și nici de muscali”⁵⁴. În sfîrșit, se spune că trecînd hotarul țării în drumul spre exil Al. I. Cuza ar fi zis ofițerului care-l escorta : „Întoarce-te în mijlocul camarazilor tăi și spune-le să nu uite a spăla pata ce s-a pus pe drapelul armatelor voastre”, dar consemnarea continuă : „Să nu ne îndoiim că la Plevna, alături de glorioasele lupte ale lui Ștefan cel Mare, stă și umbra lui Alexandru Ioan, ca să binecuvînteze pe eroii noștri care înfruntă semiluna cu bărbăția strămoșească”. Cu acest prilej, autorul articolului citat — care preferă să rămînă anonim, poate tocmai pentru pasajul care urmează — continuă : „Pata s-a șters de pe drapelul țării de vitejii noștri ostași, care grație lui Alexandru Ioan, combat ca oameni liberi, iar nu ca clăcași. Dar, fatalitatea a voit ca oameni cu suflete mici să fie astăzi la putere și cine știe la ce ne mai putem aștepta”⁵⁵. Tot presa ocazională de evenimente mai precizează că războiul este purtat de „țărani de la Dunăre”⁵⁶, așa cum și la 1848 „pompierii, fiii opiniei, își vărsau singele ca să arate turcilor și lumii întregi că sînt o națiune vie”, iar atunci ca și la 1877 „ciocoimea” și „această tagmă a feciorilor de ciocoi, aceste vlăstare spoite cu bora de civilizație și plini de înfumurare, ou înjurătura pe buze cînd trece pe lîngă țărani sau pe lîngă omul din popor”. Dar spre deosebire de primii care luptau pentru țară, ultimii „se ascundeau pe la palatele lor”⁵⁷. Se evidențiază, deci, acei eroi care și-au vărsat singele pentru lauda neamului românesc, „care prin vitejeasca lor purtare au știut să atragă stima și admirația Europei întregi, acești strănepoți ai lui Traian și Mihai”⁵⁸; reiese, deci, clar conștiința națională și adevărul istoric după care poporul a dus și în acest caz greul războiului. De altfel, această recunoaștere vine chiar și din partea lui Carol I, care afirma în ajunul războiului : „Români, patriotismul ce ați arătat în toate epocile mai mari ale istoriei voastre v-a păstrat neatînsă sacra moștenire a străbunilor voștri, patria română”⁵⁹.

4. Poporul nostru nu a fost și nu este războinic. Aceasta este cu atît mai valoroasă cu cît a venit la timpul ei chiar din partea lui Bismark : „Românii, după cum fi judecăm noi de aici de departe, nu sînt esențialmente războinici, nici doritori de a se face stăpîni asupra altor națiuni”⁶⁰. Reiese deci clar că strămoșii noștri voiau un singur lucru : dreptul de a trăi liberi și independenți în țara lor. Este tocmai motivul care le insufla încredere în forța lor și în justetea războiului pentru independență „Pe aici lumea nu se teme de o năvălire pentru că e sigură de a bate pe turci”⁶¹. Tot pe această temă consemnăm și mărturiile etnologice care confirmă documentele istorice : „Bate vîntul în

⁵¹ „Dorobanțul”, nr. 5 din 19 XI 1877.

⁵² „Resbolul”, nr. 223 din 4 III 1878.

⁵³ „Dorobanțul”, nr. 5 din 19 XI 1877.

⁵⁴ „Resbolul”, nr. 189 din 29 I 1878.

⁵⁵ Umbra lui Cuza Vodă, în „Resbolul”, nr. 5 din 16 IX 1877.

⁵⁶ „Resbolul”, nr. 191 din 31 I 1878.

⁵⁷ „Dorobanțul”, nr. 30 din 14 XII 1877.

⁵⁸ C.I.D., Înfrînarea trupelor române de la Plevna, în „Resbolul”, nr. 244 din 25 III 1878.

⁵⁹ D. A. Sturdza, Domnia regelui Carol I, tom. I, București, 1986, p. 345.

⁶⁰ Ibidem, p. 499.

⁶¹ Ibidem, p. 292.

Balcani / De o mulțime de ani"⁶², sau : „O să trec iar Dunărea, / să mă plimb prin cei Balcani / Să-însăpăimînt pe cei dușmani“. Din folclorul tradițional cităm și o adaptare de moment a cunoscutei replici a mamei care refuză să-și dea fata după un militar :

„Nu te duce fata mea,	Și mi-l trece Dunărea
C-ala e om cu belea	Aproape de Turchia
Vine ordin și mi-l ia	Mai în sus de Plevia“ ⁶³

Sau, un exemplu din folclorul special creat, tematic :

„Frunză verde triscoțel	— Aoleu, vă prăpădește
Joi ne strigă la apel	— Ba, puicuță, bine-mi pare
Și vincrea ne pornește	Să mă așin la turcul mare“ ⁶⁴

5. Documentele etnologice consemnează și conștiința populară a caracterului internaționalist al jertfei române :

„Lungă-i, lată Dunărea	Trecem în Bulgaria
Să facem pod peste ca	Să scoatem pe turci din ea“ ⁶⁵ .

De altfel în tradițiile românești se vorbește clar că scopul războiului urmărește să eliberăm pe „frații bulgari“⁶⁶, pe „bulgarii din Bulgaria“⁶⁷, deoarece Osman se luptă „cu românii / care apără Bulgaria“⁶⁸. Scopul final fiind, printre altele, „Bulgaria să dezrobească“, fapt pentru care, consemnind contribuția românească la formarea contingentelor de voluntari bulgari, tradiția că mi — „se scriau voluntari și români și cu bulgari“, „Pe turcii ca să-i izgonească / Bulgaria dezrobească. Și oștirea a rusească / Da și cu a românească“⁶⁹. Acest caracter internațional al luptei reiese și din alte materiale în care creatorul popular se ocupă de cele ce s-au mai : „ntimplat în Bulgaria, / Pe dincolo în România“⁷⁰. S-au chiar și atunci cînd ia atitudine față de unele stihii accidentale ale naturii într-un moment cunoscut :

„De ce, Doamne, ne-ai trăsniț ?	Cu armata românească,
Cînd pe frați i-am dezrobit	Înfrățiță cu-a rusească
Nu-i destul că ne-am jertfit ?	Cu ele ni s-au vinit
Așa, frate, sc-ntimplă	Bulgaria au dezrobit
Cu cci ce ne dezrobea	Istorie românească
Pe noi și pe Bulgaria,	Pentru ca să pomenească
Da și pe mîndra Sirbia,	La bun frațica dumneavoastră“ ⁷¹

De altfel chiar oșteanul turc recunoaște că „Țara Bulgărească“⁷² și a „Sîrbască“, „N-a fost țara noastră“⁷³, adică a turcilor, lupta popoarelor dunărene fiind comună, dar evident jertfa diferită, la fel și obolul de sînge : „S-a sculat sirbi și bulgari / te-au trecut peste hotar / te-au bătut, te-au fugărit, / pină, zău, mi s-a urit“⁷⁴.

6. Mărturiile etnologice trădează metode tradiționale de îmbărbătare și de sacrificiu de tip spartan. Tradiția imortalizează cazul lui moș Radu Pompieru, de fel din părțile

⁶² I. A. Zanne, op. cit., t. VI, p. 451.

⁶³ I. A. Popescu, op. cit., p. 44.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 50.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 96.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 204.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 201.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 195.

⁶⁹ *Ibidem*, p.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 201.

⁷¹ *Ibidem*, p. 230.

⁷² *Ibidem*, p. 101.

⁷³ *Ibidem*, p. 197.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 224.

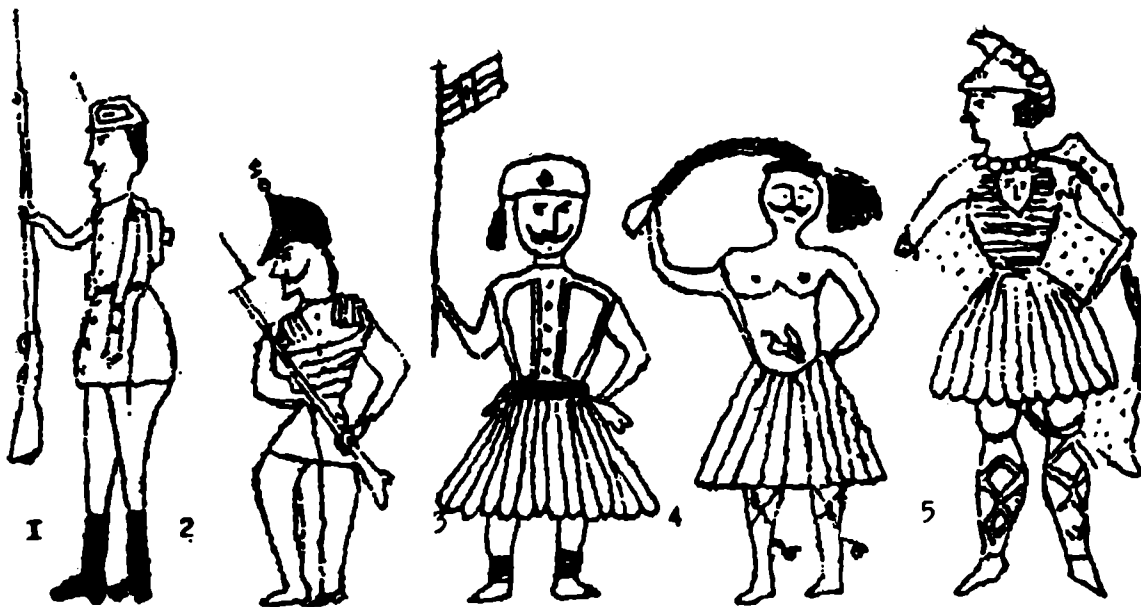

Fig. 4 — Tatuaje de epocă : 1—2) luptători români ; 3—5) combatanți turci ; desene de Titina Rădulescu (după N. Minovici).

Sucevei, care luptase la 1848 pe dealul Spirei, unde rămăsese invalid de picioare, dar care păstra cu mândrie „Virtutea militară“. Acesta „avea un băiat pe care-l numea atît el, cit și întreg satul, Gheorghe Pompieru. Așa-i plăcea lui tatăl său să-i zică ! Cînd veni vremea războiului cu turcii au plecat toți, care simțeau românește. Unii cîntînd «Deșteaptă-te române»⁷⁵ și alte cîntece patriotice numai Gheorghe, care era rezervist, stătea lenii și nici nu se gîdea că la hotarele țării ghiulele prăpădesc orașele și cîmpiile românești. Moșu Radu îl privea cu bunătate pînă la o vreme, dar într-o bună zi zise ca din senin :

— Un militar care vine acasă fără nici o cinste, adică fără nici o rană, acela nu e nici militar, nici viteaz și nici român... Cine-a rămas în sat decît popii, femeile și fiul Pompierului ? Neamul nostru nu-i neam de codași și fricoși. Dă-mi picioarele tale iuți și sănătoase și pornesc înaintea ta la Dunăre“. Dar feciorul a plecat primul atunci cînd au fost mobilizați și rezerviștii. Tatăl s-a dus pe front ca să verifice personal felul cum luptă feciorul său îmbrăcat în haină militară. S-a întîmplat însă ca acesta să nu răspundă la apel tocmai la acel asalt care se terminase în momentul sosirii veteranului. În locul său a răspuns prezent moșul, precizînd că «Dacă Gheorghe Pompieru a fugit la vrășmaș, ori dacă a murit, un pompier va fi totdeauna de față cînd țara va fi în foc». N-a terminat bine vorba că a fost adus și feciorul cu mîinile tăiate, dar avea și el «Virtutea Militară». S-au îmbrățișat. Vorbea '48 cu '77, vorbea Deșteptarea cu Neatîrnarea, vorbea trecutul ou viitorul⁷⁶. „Apoi bătrînul s-a adresat ostașilor, spunîndu-le : «Sînt cel mai fericit om. La '48 țara avea trebuință să meargă, să înainteze, am dat picioarele mele țării și țara a ajuns departe. Acum a avut trebuință de brațe. I-am dat... brațele lui Gheorghe Pompierul, băiatul Pompierului dela '48»⁷⁷. Comportarea bătrînului amintește perfect de mama spartană care-i spunea fiului ei să vină „ori cu scut, ori pe scut“ ; amintește de latinescul „More maiorum“ ; amintește de credința dacilor în nemurirea sufletului, încadrînd-o perfect în paleoetnologia comparată a problemei. Mai mult, pilda brigadierului Dincă Bunget amintește de ștafeta dela Maraton. Străbunul nostru primise sarcina să se strecoare printre liniile inamice pentru a duce un ordin. După un scurt dar hotărît „Am înțeles !“, oșteanul „dete printeni calului și plecă. Cînd ajunse în bătaia puștilor turcești, descălecă, dete drumul calului și se culcă la pămînt. Ai noștri se uitau la el cum se tîra furișîndu-se de la un loc la altul, adăpostîndu-se mereu în contra undei de gloanțe ce treceau peste. locul acela, căci turci îl luaseră la ochi, și sărînd din adăpost în adăpost, făcîndu-se broască pe pămînt îl pierdurăm din vedere. Ajuns la colonel, căzu jos, nemaiputînd vorbi de osteneală, dar arăta cu mîna la cartușieră unde avea ascuns raportul dat de căpitan“⁷⁸. Și sacrificiul mioritic capătă în acest context valențe noi, eroiul știind pentru ce se jertfește :

„Spune-i, de-a-ntreba
Măiculița mea
Că robie amară
Ce-o pățim în țară
M-aruncă în lume
Ca să cîștig nume
Și nu m-oi întoarce

Pînă nu voi stoarce
Din mîină de leu
Pe tot neamul meu
Pin'n-oi dobîndi
Neatîrnarea-n țară
Să scap dc ocară !“⁷⁹.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 229.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 124—125.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 125—126.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 140—141.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 129.

Fig. 5 — Dorobanț român împărțind pîinea cu un prizonier turc; grafică executată de Marcel Olinescu în cadrul Festivalului „Cîntarea României“, foto Maria Ivanciu.

7. Consemnările etnologice oferă posibilitatea de a demonstra obolul țărănimii la acest război, aducînd în același timp mărturii de ordin inedit asupra agriculturii — ocupația de bază a țăranului român. Vasile Alecsandri scria :

„Din cîmp, de-acasă, dela plug	Ca să scăpăm de turci, de jug
Plecat-am astă vară	Sărmana seumpă țară“ ⁸⁰

Și tradiția consemnează că plugarii au dat cel mai mare sacrificiu în acest război : „Azi îmi las și plug și boi / și mă gătesc de război“⁸¹. Alt agricultor este mîndru că schimbă plugul și coasa cu „cușma lui Mihai“⁸² sau atunci cînd spune :

„Căpitane Solomoane,	De cînd plugul n-am purtat
Îa dă-mi drumu la cătăne	Pită bună n-am mîncat,
Să mai port plugul de coarne !	Nunai trifon nesărat“ ⁸³

⁸⁰ V. Alecsandri, *Poezii*, vol. II, E.S.P.L.A., București, 1955, p. 177.

⁸¹ A. I. Popescu, *op. cit.*, p. 34 și 222.

⁸² *Ibidem*, p. 241.

⁸³ *Ibidem*, p. 242.

Războiul a întrerupt, pe moment, muncile agricole și pentru acest motiv eroul popular cîntă :

„Ci, și i-ar verdi de mohor,	Și boii de sub șopron,
Plingi-mă maici, ou dor	Și la ogor c-am plecat,
Că și eu ț-am fost fecior,	Două-tri brazdi n-om dat.
Ț-am scos plugul din ocol	În război ci m-a luat“ ⁸⁴

În scrisorile către familie combatanții informează că acolo unde se află „nu e firicel de grîu“, „nu e iarbă, nu e grîu“

„Nu e grîu, nu e porumb	Pin-la burta calului,
Numai sînge de român.	Sîngele românului
Sîngele muscalului	Pin-la coama calului“ ⁸⁵

Participarea agricultorilor este masivă : „Toți lăsarăm secerca / și ne apărăm țara“. Atunci cînd a sunat mobilizarea ei își suie plugurile în poduri pentru a le avea în bună stare la întoarcere pe la vetrele lor. Ostașii primului batalion al Regimentului I dorobanți-Mehedinți se adresează superiorilor care le ținuseră discursuri înainte de asalt : „Domnule maior, dați-mi-i cu pogonul, să-i secerăm cum om putea mai bine și mai repede“. Iar alții spuneau că melitează inamicul ca pe in⁸⁶.

În sfîrșit, notînd și dorința oșteanului de a primi vizita celor dragi „pînă sînt grînele verzi“, pilcurile de ostași, care jucau după luptă, sînt comparate cu „brazde mari, iar nu mărunte“, iar îndemnul la luptă era „Secerați copii“, „Secerați-i frașilor !“, „Dați mă !“, „Pe ei, mă !“, „Nu-l lăsa, mă !“ și se luptau cu turcii ca niște „cositori cu brazdele la coasă“⁸⁷. Deci în afară de reflectarea unor aspecte ale muncii agricole, creația populară de epocă, să reținem și îndemnurile la luptă specifice poporului român în asemenea împrejurări.

8. Tradiția consemnează și cooperarea româno-rusă așa cum o cunoaștem și din documentele istorice pe care le confirmă :

„Carol trece Dunărea	Dar ce veste s-auzea ?
Pe pod la Corabia	Turcii pe ruși îi bătea,
Împreună cu oastea	Spre Dunăre îi gonia
Drept la Plevna se îndrepta.	Ei strigau în gura mare,
Plevna-i o cetate tare	Ca să le dăm ajutoare :
Unde stă Osman călare	Săriți frați, săriți curcani
Frunză verde și-o lălea	Să-i învingem pe dușmani“.

Lupta a fost înverșunată cu mari sacrificii în oameni și materiale de război de ambele părți, fapt reflectat și de tradiția folclorică :

„Not în sînge-a turcului	Pină-n pieptul murgului,
Pină-n glezna murgului,	Not în sînge-a românului
Not în sînge-a rusului	Pină-n coama murgului !“ ⁸⁸

⁸⁴ *Ibidem*, p. 42.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 30, 63, var. pp. 98, 224, 227, 112, 114, 222, 241, 242, 244, 193, 234.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 41, 42, 71, 139, 233.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 40, 139, 148.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 40.

Fig. 6 — Tabloul votiv în care apare și un dorobanț. Com. Bala de jos, Mehedinți, foto Teodor Pleșa.

Notăm că, la fel ca în folclorul vitejesc românesc din toate timpurile, eroul național luptă pînă sîngele-i ajunge la coama calului. De altfel în cazul de față asistăm și la procesul de actualizare⁸⁹ a eroului, așa cum se întîmplă și în alte cazuri: cunoscutul vers „Căpitane Pavele“⁸⁹ devine „Căpitane Valtere, / Unde duci cătanele?“⁹⁰. Aluzia este directă, concretă la Valter Mărăcineanu, întrucît și în altă parte se vorbește :

„Valter, căpitanul bun,

Se sui pe parapet

Adevăratul român

Cu nouă gloanțe în piept“⁹¹.

9. Fenomenul horal se explică prin cercetarea vastului material etnologic privitor la războiul de independență. Se vorbește de „Hora rezelului“, „Hora dorobanților la Grivița“, „Hora de la Plevna“, „Hora Rahovei“, „Hora Griviței“, „Hora Vidinului“⁹². Fiecărei redute mai mari poporul i-a închinat cel puțin o horă, care este, de fapt, o odă a sa, un imn popular. De altfel, în „Valea Plîngerii“⁹³, cum era supranumită Plevna, avînd și ea similitudini în folclorul românesc, ostașii „mergeau la luptă ca la horă și apoi cînd se-napoiiau de la luptă, făceau niște jocuri parcă nu erau pe cîmpul de luptă și vorbeau : „că de m-ar duce la asalt să mai omor numai doi păgîni să-mi răzbun cum au ucis ei pe bietul cutare sergent sau caporal ori soldat și cum ne-o omorît și pe bietul soldat cutare“. Acestea erau vorbele lor. Cînd erau în repaus numai de luptă vorbeau“⁹⁴. După cum știm prima definiție și explicație a fenomenului horal aparține lui Vasile Alecsandri, care în 1843 scria că „Hora este chiar giocul cel vechi al romanilor și care

⁸⁹ Motivul este, deci, mai vechi.

⁹⁰ A. I. Popescu, *op. cit.*, p. 109.

⁹¹ *Ibidem*, p. 114.

⁹² *Oșteanul român, Colecțiune de cîntece ale Rezelului româno-turc din 1877—1878*, Edițiunea Librării editorii, Filip Lazăr et. comp., Craiova, 1893, p. 3, 5, 7, 9, 12, 14.

⁹³ *Ibidem*, p. 15, Var. A. I. Popescu, *op. cit.*, p. 203.

⁹⁴ A. I. Popescu, *op. cit.*, p. 54.

era cunoscut sub numele de chorus. În timpul horei este obicei ca unul din dăntuitori să cânte din gură și să deie astfel tonul danțului⁹⁵. De atunci s-au scris multe lucrări despre fenomenul horal, unii autori, în frunte cu Romulus Vulcănescu, căutând implicații magice și mistice. Avem în vedere volumul lui Romulus Vulcănescu *Fenomenul horal*, scris în 1937—1938 și publicat în mai 1944, în Edit. „Ramuri”. Scopul pe care l-a urmărit autorul este exprimat clar: „În comunitatea horală, țărănul capătă fățiș sau pe ocolite, directive de viață culturală, prin spiritul de creație și emulație proprii horei. Directivele acestea nu sînt unilaterale, adică numai în perspectiva singulară a unui factor constitutiv al culturii, ci plurilaterale și multiplane. Sînt directive religioase în horele rituale ale bisericii; directive filosofice în adunările de tip horal ale înțelepților satului; directive artistice în horele sărbătorești, ca și-n creațiunile celelalte de tip horal: șezătorile și clăcile; directive de știință empirică în «cercusul» vrăjitoarelor și descîntătoarelor în «ocoalele economice» și «roatele politice și militare» (p. 54) sau: „Prin natura ei hora este un dans de profunde rezonanțe metafizice. Simbolul decadent al horei de astăzi abea mai trădează un fond metafizic religios de netăgăduită valoare” (p. 85—86).

Adevărul este că hora devine un mijloc de a exprima bucuria unei victorii, prilej de odihnă activă înainte de o nouă acțiune, prilej de distracție în sensul cel mai larg al cuvîntului. Excelentul cunoscător al tradițiilor românești, Vasile Alecsandri sintetizează magistral acest adevăr etnoistoric atunci cînd tratează tocmai războiul pentru Independență scriind:

„Oricine-n cale ne-ntîlnea
Cîntînd în gura mare,
Stătea pe loc, s-adimenea
Cuprins de admirare;

Apoi în treacă ne-ntreba
De mergem la vre-o nuntă.
Noi răspundem în hohot: «Ba,
Zburăm la luptă cruntă!»⁹⁶.

Redăm și o variantă mai puțin cunoscută consacrată evenimentului:

„Sus pe tabia turcească,
Joacă hora românească,
Hora, Hora, Hora mare,
Pin'la cetatea cea tare
Aci-n vale la culuc,
N-a rămas picior de turc !...

Joacă hora rumânească,
Înfrățită cu-a rusească.
Pe cîmpia Diului
Și Văii Timocului
Joacă și se veselesc
Pe creștini îi dezrobesc⁹⁷.

Pentru a înțelege și mai bine aspecte necercetate ale războiului pentru independență redăm și „Hora Dorobanților la Grivița” așa cum a fost scrisă de caporal Stan Pirjol și care reprezintă o sinteză a constatărilor și concluziilor noastre, amintind în același timp de oșteanul de la Rovine, care îi scria o carte mamei sale de departe rămasă acasă în timp ce el lupta alături de Mircea cel Bătrîn:

„Foaie verde de stejar
Nu mai am de turc habar
L-am împins d-a durița
Cît colo la Grivița
Iac-așa și iar așa (bis).
Cu atît nu s-n ajuns

L-am mai fript și l-am mai tuns
Unde curge Dunărea
La cetatea Rahova
Iac-așa și iar așa (bis).
Turcul fuge vai de el,
Eu în goană după el.

⁹⁵ V. Alecsandri, *Opere*, vol. I, Edit. Academiei, București, 1965, p. 16.

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ A. I. Popescu, *op. cit.*, p. 230.

La Palanca a fugit	După plac l-am învățat
Ș-acolo l-am nmerit	Vas turcesc cu fier încins
Iac-așa și iar așa (bis).	Tot în țândări și l-am stins
Unde am fost și unde am dat	Iac-așa și iar așa (bis).
Turcul nu s-a mai mișcat.	Foaie verde de stejar
Colo-n Plevna sugrumat	Nu mai am de turc habar,
Osman pașa s-a predat	Iară birul ce-i vom da
Sărăcuț de maica sa (bis).	De acum și pururea
Și pe rîu și pe uscat	Iac-așa și iar așa (bis) ⁹⁸ .

O ultimă constatare relevantă din tradiția națională este aceea că românul știa să distingă pe turcul de rînd, exploatat și el, de sultan și de exploatatorii turci din acea vreme, care-i subjugau atît pe conaționali, cît și alte popoare. „Vorbeau bine cu turcii și erau oameni de treabă și știau românește“⁹⁹. De altfel în folclor se exprimă clar că românii purtau războiul cu „cerchezii și sultanii“¹⁰⁰. Pentru folclorul român turcul de rînd „e turcos“, în sensul de omenos și „Decît unealta străinului, mai bine robul turcului“¹⁰¹. Dar în același timp omul de rînd știe că „Dacă te-ai închinat la turc mai rău te calcă“. Este recunoscută și vitejia ostașilor turci chiar în condițiile în care ne erau inamici : „Turcii s-au purtat foarte vitejește, mai ales infanteria, avea ochitori prea dibaci cînd da cu pușca ; dar tunarii nu era dibaci, ci munițiunen era c-am slabă pentru că multe din proiectilele lor nu făcea nici un efect, adică nu eclata“¹⁰². Osman Pașa „era un om mitituleț“ de statură, era „renumitul apărător al Plevnei“, era „nebiruitul Osman Pașa și oștirea lui“¹⁰³. El se comportă uneori ca un oștean de rînd, care și-a permis ca să se ducă — după mentalitatea populară românească — chiar la cărturărcasa Sara din Plevna ca să-i chicescă¹⁰⁴, iar atunci cînd vrea să exprime că un ostaș și-a rupt hainele în luptă în limba română se spune că „ai ajuns ca Osman Pașa“ sau se zice „Parcă ești de la Plevna“¹⁰⁵.

Poporul român a tratat foarte uman pe prizonierii turci. Ei se plimbau liberi prin București. Tradiția consemnează un caz plin de umor popular. Se spune că un astfel de prizonier se plimba în decembrie 1877 prin București și ar fi ajuns în fața Palatului domnesc. Întrebînd cine stă acolo, sentinela i-a răspuns simplu că aici stă „sultanul nostru“¹⁰⁶.

10. Oștenii de la 1877 au dus mai departe flacăra luptei de eliberare națională și socială. Participanții la greva din 1884 de la Brăila, în timpul intervenției armatei, aruncau în cai și călăreți cu pietre strigînd : „Ho, domnilor, că nu ne temem noi de caii și baionetele dvs. dacă nu ne-am temut noi la Plevna de-ale turcilor“¹⁰⁷.

Voluntarii tulcenii întorși acasă în teritoriul eliberat și realipit la România au început să împărțească pămîntul moșieresc, iar atunci cînd proprietarii au trecut la represalii, veteranii au amenințat că sînt gata să înceapă un nou război, de data aceasta împotriva moșierilor. În marea răscoală de la 1907 luptătorii din războiul pentru independență s-au aflat în fruntea maselor și au știut să-și dea viața în mod eroic,

⁹⁸ Oșteanul român, p. 56

⁹⁹ A. I. Popescu, op. cit., p. 79.

¹⁰⁰ Ibidem, p. 83.

¹⁰¹ I. A. Zanne, op. cit., II, p. 66.

¹⁰² Ibidem, VI, p. 39.

¹⁰³ A. I. Popescu, op. cit., p. 179, 63, 56.

¹⁰⁴ „Resbotul“, nr. 107, din 7, I 1877.

¹⁰⁵ I. A. Zanne, op. cit., VI, p. 549.

¹⁰⁶ „Resbotul“, nr. 244 din 25 III 1878.

¹⁰⁷ Monografia orașului Brăila, Brăila, 1975, p. 59.

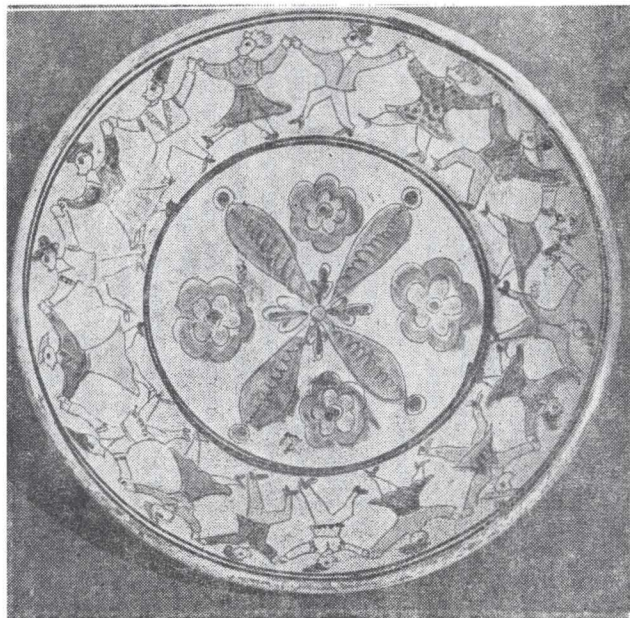

Fig. 8 — Motiv horal, ceramică de Rădăuți, foto I. I. Drăgoescu.

Fig. 7 — Uniforme populare de dorobanți folosite cu ocazia obiceiurilor de iarnă, com. Betiza, Maramureș, foto Teodor Pleșa.

așa cum s-a întâmplat cu Ștefan Furtună și mulți alții consemnați de documentele istorice. În primul război mondial mulți s-au înrolat voluntar, deși depășiseră vîrsta. Locuitorii comunei Vlăruți — Dîmbovița își amintesc și acum cu multă venerație de Dinu Banului, care și-a pus decorațiile și a fost primul la apel în fruntea localnicilor.

Materialele etnologice prezentate demonstrează virtuțile poporului român, virtuți cărora Constantin I. Drăgan le consacră în ultimul timp o suită de valoroase studii, pentru perioada antică și pe care le găsim în tot timpul istoriei.

CONTRIBUTIONS ETHNOLOGIQUES À L'ÉTUDE DE LA GUERRE DE L'INDÉPENDANCE

R é s u m é

A côté des autres documents, les témoignages de l'ethnologie démontrent la contribution des masses à la lutte pour l'indépendance du peuple roumain. Dans ce travail on constate que dans la mentalité populaire roumaine, la lutte de la libération nationale s'entrelasse avec le mouvement pour la libération sociale. Les choses sont très bien exprimées : „Les boyards du Conseil, des voleurs de Tzarigrad“.

Dans la mentalité populaire, cette lutte est évoquée par trois modalités : a) l'évocation de la gloire des ancêtres, b) le transfert de la renommée d'un héros légendaire sur un héros contemporain, c) l'apparition de nouvelles chansons dans le folklore, consacrées à l'événement, dans le cas présent à la guerre de l'Indépendance.

Le caractère internationaliste du combat est très fort reflété dans la mentalité des masses : „...on passe en Bulgarie pour chasser les Turcs...“, et évoquant les troupes „...qui nous ont libéré, nous et les Bulgares, ainsi que la magnifique Serbie“.

Très importante est la coopération roumaine-russe, ainsi que la contribution des combattants Bulgares, Serbes et Grecs.

La lutte est loyale, les combattants turcs sont braves mais parce qu'ils n'ont pas un idéal, ils sont vaincus.

Du reste, dans le folklore roumain on précise que la guerre est portée „contre les Circassiens et les sultans“.

En conclusion, l'auteur montre la contribution positive du témoignage folklorique qui confirme et complète les documents historiques en justifiant son emploi dans les recherches scientifiques.